Наукові записки ЛДУБЖД. Педагогіка і психологія
Scientific Notes LSULS. Pedagogy and Psychology
https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/pp

UDC 159.9:378

This article is an Open Access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) License (http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

С. М. Вдович
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3582-4395 – С. М. Вдович
pppo2003@ukr.net

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті представлено результати дослідження стану сформованості комунікативних навичок майбутніх психологів й обґрунтовано шляхи їх формування у закладі вищої освіти. З використанням комплексу психодіагностичних методик було визначено рівень комунікативних і організаторських схильностей респондентів, виявлено існуючі комунікативні перешкоди, з'ясовано комунікативні установки, які ускладнюють спілкування, визначено рівень компетентності респондентів в управлінні конфліктами та рівень комунікативної толерантності. Виявлено, що більшість майбутніх психологів мають низький та нижче середнього рівні комунікативних і організаторських схильностей, у них також виникають емоційні перешкоди, які заважають ефективному спілкуванню. Водночас студенти-першокурсники є достатньо гнучкими, певною мірою вміють виражати власні емоції й управляти ними, однак вони не завжди вміють адекватно виявляти свої переживання та контролювати негативні емоції, також не прагнуть зближатися з іншими людьми на емоційній основі. Негативний досвід спілкування, часто пов'язаний із відкритою чи замаскованою жорстокістю, заважає якісній взаємодії студентів-першокурсників з іншими людьми та призводить до формування негативних комунікативних установок. У більшості респондентів також виявлено досить низький рівень комунікативної толерантності та недостатній рівень управління конфліктами. Враховуючи отримані результати, автор наголошує на необхідності оволодіння майбутніми психологами ґрунтовними теоретичними знаннями про спілкування, отриманні якісної мовної підготовки, яка забезпечить оволодіння студентами нормами літературної української мови, удосконаленні їхньої риторичної компетентності. Ефективною формою реалізації здобутих теоретичних знань є психологічні тренінги з використанням різноманітних активних методів комунікації, а також будь-яка дисципліна освітньої програми може формувати у студентів комунікативні навички.

Ключові слова: комунікативні навички, спілкування, психолог, заклад вищої освіти, професійна підготовка

S. M. Vdovych
Lviv State University of Life Safety, Lviv, Ukraine

FORMATION OF COMMUNICATION SKILLS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS IN AN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

The article presents the results of a study of the state of future psychologists' communication skills formation and substantiates the ways of their formation at a higher education institution. The author, using a complex of psychodiagnostic methods determined the level of respondents' communicative and organizational tendencies, identified existing communicative obstacles, clarified communicative attitudes that complicate communication, and determined the level of respondents' competence in conflict management and the level of communicative tolerance. It was found that the majority of future psychologists have low and below average levels of communicative and organizational tendencies, they also have emotional obstacles that prevent effective communication. At the same time, first-year students are quite flexible, to some extent they know how to express their own emotions and manage them, but they do not always know how to adequately express their feelings and control negative emotions, nor do they seek to get close to other people on an emotional basis. Negative experience of communication, often associated with open or masked cruelty, interferes with the quality interaction of first-year students with other people and leads to the formation of negative communicative attitudes. The majority of respondents also revealed a rather low level of communicative tolerance and an insufficient level of conflict management. Taking into account the obtained results, the author emphasizes the need for future psychologists to acquire thorough theoretical knowledge about communication, to obtain high-quality language training that will ensure students' mastery of the norms of the literary Ukrainian language, and to improve their rhetorical competence. An effective form of implementation of acquired theoretical knowledge is psychological trainings using various active methods of communication, as well as any subject of the educational program can form students' communication skills.

Keywords: communication skills, communication, psychologist, higher education institution, professional training.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями.

Будь-яка сфера професійної діяльності вимагає сформованості у фахівців soft skills, які сприяють ефективнішому виконанню ними службових обов'язків, належному спілкуванню та взаємодії в трудовому колективі на різних рівнях (зі своїми колегами та керівниками, партнерами та конкурентами з інших організацій та установ, клієнтами). Фахівець зі сформованими м'якими навичками здатний успішніше просуватися в кар'єрі, просувати свої ідеї. розвивати власну справу тощо. Особливо значущими ці навички є для психологів, професійна діяльність яких вимагає постійного аналізу, узагальнення й опрацювання інформації, що надходить, доцільного і точного формулювання власних думок і пропозицій, розуміння та прийняття позицій інших людей, вміння налагоджувати і підтримувати контакти, домовлятися. розв'язувати конфліктні ситуації та знаходити компроміс тощо. О. Василенко та І. Корчак, аналізуючи проблему формування у студентів-психологів «soft skills» як чинника їхньої успішної майбутньої професійної діяльності, виділяють «п'ять груп «soft skills» майбутніх фахівців у галузі психології, які є важливою складовою їхньої успішної професійної діяльності: навички комунікації, навички особистої ефективності, управлінські навички, стратегічні навички та критичне мислення» [2, с. 17]. Як бачимо, комунікативні навички тут відіграють провідну роль, адже від уміння встановлювати довірливі стосунки, підтримувати спілкування і взаємодію, правильно доносити інформацію, впливати на поведінку і переконання клієнтів значною мірою залежить успішність фахівця, тому їх формування є одним із важливих завдань професійної підготовки майбутніх психологів у закладі вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття.

Професійна підготовка майбутніх психологів у закладах вищої освіти була предметом дослідження багатьох науковців (І. Булах, В. Волошина, Л. Лохвицька, Затворнюк О. М., І. Коваль, А. Литвин, Матвієнко О. В., Ю. Михайленко, Л. Руденко, В. Синишина, Р. Сірко, Н. Старинська, Д. Супрун, О. Хуртенко, І. Якимчук та ін.).

Комунікативні навички та комунікативну компетентність психологів досліджували В. Андрієвська, В. Безлюдна, С. Березка, С. Бойко, Л. Ботіна, О. Василенко, О. Виноградна, Е. Драніщева, В. Духневич, І. Євченко, В. Казміренко, Т. Конівіцька, І. Корчак, А. Кузнецова, Л. Лещенко, С. Лукомська, Ю. Ненько, О. Осадько, Л. Осьмак, Р. Павелків, Н. Підбуцька, Т. Пономаренко, Д. Романовська, Л. Руденко, Р. Сірко, О. Спіркіна, С. Тищенко,Н. Фалько, Л. Царенко, О. Цільмак, С. Шевченко та ін.

Мета статті – розглянути стан та обґрунтувати шляхи формування комунікативних навичок майбутніх психологів у закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під комунікативними навичками розуміють «автоматизовані усвідомлені дії, що сприяють швидкому й точному відображенню комунікативних ситуацій, зумовлюють адекватне їх сприймання й розуміння» [1, с.60]. Комунікативні навички базуються на знаннях про сутність, види, функції, структуру, стилі, закономірності, правила та принципи спілкування, про комунікативну поведінку в різних життєвих і професійних ситуаціях, у тому числі конфліктних, про правила активного слухання, вербалізації емоцій та почуттів тощо). У свою чергу, набуті комунікативні навички стають є підґрунтям для комунікативних умінь – відпрацьованих дій на основі теоретичної та практичної комунікативної підготовки.

До навичок комунікації як важливої професійної та особистісної якості майбутнього психолога О. Василенко та І. Корчак відносять «такі компетентності, як: здатність до роботи у команді, проведення переговорів, здатність до ефективної комунікації з колегами, клієнтами, керівниками, міжособистісного спілкування, вміння переконувати, розв'язувати конфліктні ситуації, приймати самостійні рішення. Найважливіше значення має використання комунікативних навичок в роботі з клієнтами, для якої важливим є включене активне слухання, вміння правильно задавати питання, лаконічно висловлювати свою думку тощо» [2, с. 20].

Відповідно до основних функцій спілкування можна виділити інформаційно-комунікативні, регуляційно-комунікативні та афективно-комунікативні навички.

Інформаційно-комунікативні навички дозволяють ефективно налагоджувати контакти, відчувати ситуацію, кожного співрозмовника та передбачати його дії в найрізноманітніших ситуаціях спілкування, доцільно застосовувати вербальні та невербальні засоби спілкування, адекватно висловлювати свої емоції та переживання, правильно формулювати власні думки й ідеї, слухати і чути партнера по спілкуванню тощо.

Регуляційно-комунікативні навички – це, передусім, здатність особистості співвідносити свої дії та добирати слова, враховуючи потреби, стани та можливості співбесідників. Вони неможливі без взаємодовіри, взаємопідтримки та взаємодопомоги, вимагають постійного оцінювання результатів

взаємодії. Регуляційно-комунікативні навички дозволяють контролювати трудову діяльність, обґрунтовувати і доносити до фахівців необхідні для виконання завдання, визначати ефективні шляхи, форми та методи розв'язання проблем. Тут важливими є здатність поступатися, чесність, чіткість і ясність у висловлюваннях, критичність та об'єктивність в оцінюванні дій співрозмовників та власних вчинків.

Сформовані афективно-комунікативні навички дозволяють партнерам по спілкуванню виражати власні почуття та стани, відстоювати інтереси та потреби, правильно розуміти причини і наслідки емоційної поведінки співрозмовника, бути сенситивними й емпатійними.

З метою визначення стану сформованості у майбутніх психологів комунікативних навичок ми провели дослідження серед студентів-першокурсників Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Практична психологія» за спеціальністю 053 «Психологія». В опитуванні взяли участь 60 студентів віком від 16 до 19 років.

Ми застосували комплекс методик: для визначення рівня комунікативних і організаторських схильностей – методику «Оцінка комунікативних і організаторських схильностей» (КОС-2) В. Синявського та Б. Федоришина [5, с. 115–127]; для виявлення комунікативних перешкод – методику «Діагностика перешкод у встановленні емоційних контактів» В. Бойка [5, с. 97–99]; для з'ясування комунікативних установок, які ускладнюють спілкування, – методику «Діагностика комунікативної установки» В. Бойка [5, с. 130–133]; для визначення рівня компетентності респондентів в управлінні конфліктами – методику «Управління міжособистісними конфліктами» Д. А. Веттєна та К. С. Камерона [3, с. 11–13]; для вимірювання комунікативної толерантності – методику «Діагностика комунікативної толерантності» В. Бойка [5, с. 138–141].

Вивчення рівня комунікативних і організаторських схильностей (див. табл. 1) показало, що більшість майбутніх студентів мають низький (42,1%) та нижче середнього (16,6%) рівні прояву схильностей до комунікативної діяльності, а також низький (42,7%) та нижче середнього (12,5%) рівні прояву схильностей до організаторської діяльності. Вони, як правило, не надто прагнуть спілкування, некомфортно почуваються у новому для них середовищі та незнайомих ситуаціях, люблять перебувати на самоті, мають певні труднощі у налагодженні контактів, не схильні відстоювати власні думки та погляди, досить вразливі та схильні ображатися, не виявляють ініціативи, не люблять приймати самостійні рішення. В 11,3% респондентів виявлено середній рівень прояву комунікативних схильностей та у 18,7% – середній рівень прояву організаторських схильностей, що характеризує їх як людей, які прагнуть контактувати з іншими, не обмежують кола своїх знайомств, схильні відстоювати власні думки й ідеї, планувати свою діяльність, однак ці характеристики не є сталими. Найменше респондентів виявлено з високим рівнем комунікативних (10,5%) та організаторських (9,7%) схильностей. Вони, зазвичай, не губляться у незнайомих ситуаціях, легко знаходять нових друзів, постійно розширюють коло знайомих, із задоволенням займаються громадською діяльністю, допомагають іншим, ініціативні у спілкуванні, самостійно та з власної волі приймають рішення навіть у складних ситуаціях. У частини респондентів виявлено дуже високий рівень прояву комунікативних (19,5%) та організаторських (16,4%) схильностей. Для таких людей комунікативна й організаторська діяльність є потребою. Вони легко та швидко орієнтуються в складних ситуаціях, вміють доречно і вчасно розрядити ситуацію, невимушено поводяться серед незнайомих людей, у новому середовищі. Для них характерна ініціативність, наполегливість, самостійність у прийнятті важливих рішень, твердість позиції.

Таблиця 1

Рівень прояву комунікативних і організаторських схильностей

№ з/п	Рівень	Комунікативні схильності	Організаторські схильності
1.	Низький	42,1%	42,7%
2.	Нижче середнього	16,6%	12,5%
3.	Середній	11,3%	18,7%
4.	Високий	10,5%	9,7%
5.	Дуже високий	19,5%	16,4%

Отже, більшість майбутніх психологів мають низький та нижче середнього рівні комунікативних і організаторських схильностей, що свідчить про необхідність їх розвитку в процесі навчання у закладі вищої освіти.

Дослідження рівнів прояву перешкод у встановленні емоційних контактів показало, що у майбутніх психологів найбільше виражена перешкода «неадекватний прояв емоцій» (2,6), приблизно однаковою мірою – «домінування негативних емоцій» (2,2), «негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій» (2,1) та «небажання зближатися з людьми на емоційні основі» (1,9), а найменш вираженим є «невміння управляти емоціями, дозувати їх» (1,6) (див. рис. 1).

Рисунок 1 – Рівень прояву перешкод у встановленні емоційних контактів (середній бал)

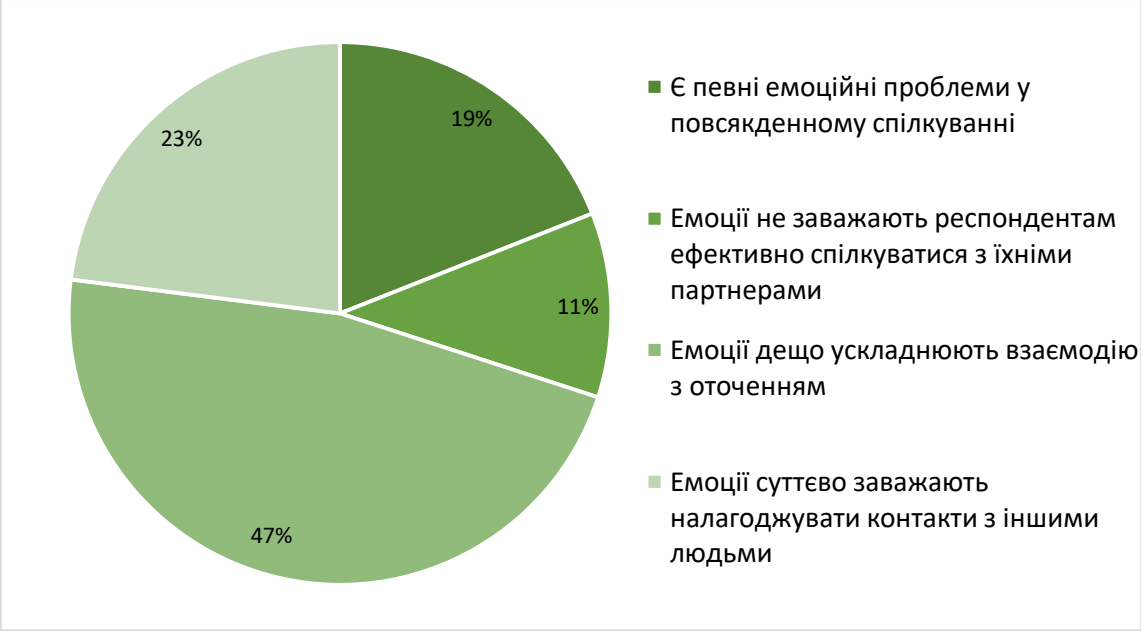

Рисунок 2 – Вплив перешкод у встановленні емоційних контактів на спілкування майбутніх психологів

Перешкоди у встановленні емоційних контактів різною мірою впливають на спілкування та взаємодію майбутніх психологів. На рис. 2 представлено результати кількісного аналізу наявності в них перешкод, зокрема емоції не заважають ефективно спілкуватися 11%

респондентів, є певні емоційні проблеми у щоденному спілкуванні у 19% респондентів, перешкоди у встановленні емоційних контактів дещо ускладнюють взаємодію з оточенням – 47% респондентів та суттєво заважають контактувати з людьми – 23% респондентів. Отже, більшості майбутніх психологів емоційні перешкоди заважають ефективній взаємодії.

У частини респондентів (які набрали по 3 і більше балів) ті чи інші емоційні перешкоди виникають постійно. Аналіз прояву перешкод у встановленні емоційних контактів показав, що у 63% респондентів постійно виявляється неадекватний прояв емоцій, у 33% – домінування негативних емоцій, у 23% – небажання зближатися на емоційній основі, у 17% – невміння управляти власними емоціями та дозувати їх та у 14% – негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій. Отже, студенти-першокурсники є достатньо гнучкими, певною мірою вміють виражати власні емоції та управляти ними, однак їм також слід опанувати навички адекватного прояву емоцій та контролю за негативними емоціями, а також навчитися зближатися з іншими людьми на емоційній основі.

Ефективному професійному спілкуванню також можуть заважати негативні комунікативні установки.

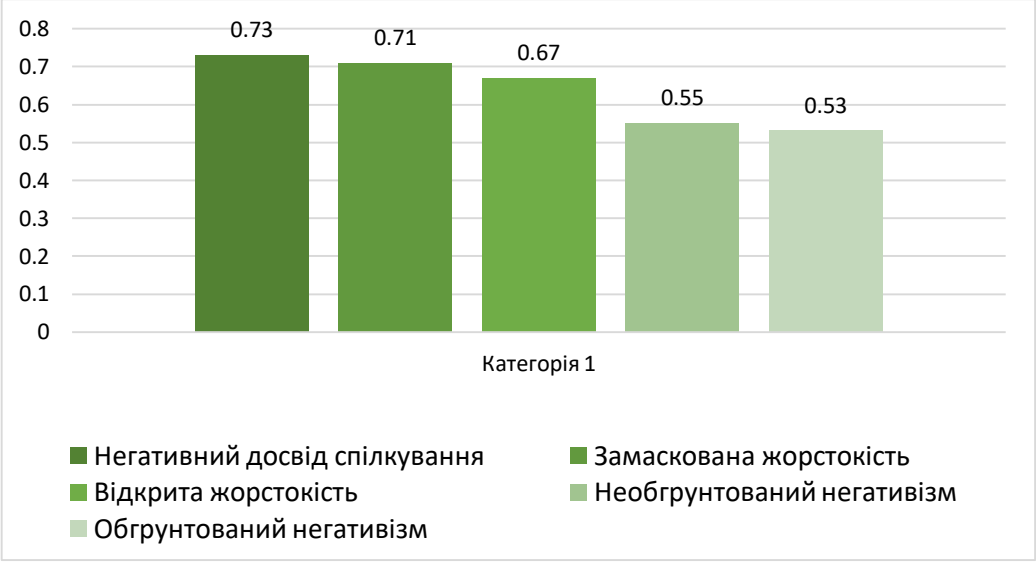

Рисунок 3 – Рівні прояву комунікативних установок

Діагностика комунікативних установок майбутніх психологів показала, що найвираженішим є негативний досвід спілкування (0,73), замаскована жорстокість (0,71) і відкрита жорстокість (0,67), дещо менш виражені – необґрунтований негативізм (0,55), обґрунтований негативізм (0,53) (див. рис. 3). Отже, негативний досвід спілкування, часто пов'язаний із відкритою чи замаскованою жорстокістю, суттєво заважає якісній взаємодії студентів-першокурсників з іншими людьми.

У професійній діяльності психолога також важливими є комунікативні навички управління конфліктами. Як показали результати опитування, у респондентів переважає середній рівень компетентності в управлінні конфліктами (53%), натомість всього 7% мають досконалий рівень компетентності в управлінні конфліктами; низький рівень – у 23% та високий – у 17% (див. рис. 4).

Отже, вважаємо, що майбутнім психологам слід удосконалювати навички управління конфліктами, формувати конфліктологічну компетентність. комунікативні установки.

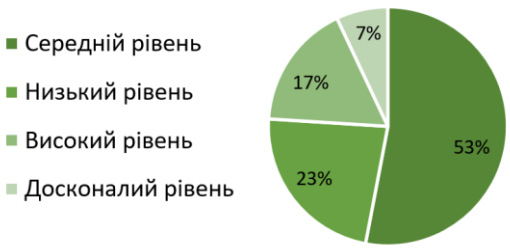

Рисунок 4 – Рівні компетентності в управлінні конфліктами

Робота практичного психолога передбачає безумовне прийняття і розуміння клієнтів, що неможливо без комунікативної толератності. Опитування майбутніх психологів показало, що у більшості досить низький рівень комунікативної толерантності, зокрема найвираженішими в респондентів є схильність підганяти людей під себе, робити їх зручними (середній бал – 11,6), невміння приховувати або згладжувати неприємні враження при зіткненні з некомунікабельними якостями людей (10,9) та нездатність приймати індивідуальності тих людей, з якими мають справу (10,8). Меншою мірою виражені схильність переробляти та перевиховувати інших людей (10,3), відсутність адаптаційних здібностей у взаємодії з людьми (10,1), категоричність або незмінність оцінок на адресу оточення (10,0) і схильність оцінювати людей, виходячи з власного «Я» (9,5) (див. табл. 2). Чим більшою мірою виражена та чи інша ознака – тим нижчий рівень комунікативної толерантності.

Таблиця 2

Вираженість поведінкових ознак комунікативної толерантності

№ з/п	Поведінкові ознаки	Середній бал
1.	Схильність підганяти людей під себе, робити їх зручними	11,6
2.	Невміння приховувати або згладжувати неприємні враження при зіткненні з некомунікабельними якостями людей	10,9
3.	Нездатність приймати індивідуальності тих людей, з якими мають справу	10,8
4.	Схильність переробляти та перевиховувати інших людей	10,3
5.	Відсутність адаптаційних здібностей у взаємодії з людьми	10,1
6.	Категоричність або незмінність оцінок на адресу оточення	10,0
7.	Схильність оцінювати людей, виходячи з власного «Я»	9,5

Таким чином, більшість майбутніх психологів мають низький та нижче середнього рівні комунікативних і організаторських схильностей, у них також виникають емоційні перешкоди, які заважають ефективному спілкуванню. Водночас студенти-першокурсники є достатньо гнучкими, певною мірою вміють виражати власні емоції й управляти ними, однак вони не завжди вміють адекватно виявляти свої переживання та контролювати негативні емоції, також не прагнуть зближатися з іншими людьми на емоційній основі. Негативний досвід спілкування, часто пов'язаний із відкритою чи замаскованою жорстокістю, заважає якісній взаємодії студентів-першокурсників з іншими людьми та призводить до формування негативних комунікативних установок. У більшості респондентів також виявлено досить низький рівень комунікативної толерантності та недостатній рівень управління конфліктами.

Це підтверджує необхідність формування комунікативних навичок у майбутніх психологів у закладі вищої освіти.

Передусім студенти мають отримати теоретичні знання про сутність, функції, види, форми, засоби і стилі спілкування, про техніки активного слухання, вербалізації емоцій та почуттів, надання зворотнього зв'язку, управління власними емоціями, подолання страху перед аудиторією; про конфлікт, його різновиди і стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях; про комунікативні бар'єри, їх причини та шляхи подолання; про маніпулятивну поведінку, її різновиди та способи протистояння маніпуляціям; про ділове спілкування та комунікативну культуру тощо. Всі ці та інші питання охоплює курс «Психологія спілкування», який у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності викладається майбутнім психологам у першому семестрі першого року навчання. У подальшому конкретизувати і вдосконалювати свої знання студенти зможуть, вивчаючи такі дисципліни, як «Конфліктологія», «Теорія і практика ведення ділових переговорів», «Соціальна психологія» та ін.

Велике значення для майбутніх психологів має мовна підготовка, яка забезпечить оволодіння студентами нормами літературної української мови, грамотне ведення професійної документації, дозволить майбутнім фахівцям доступно, чітко і логічно державною мовою доносити свою думку клієнтам, колегам по роботі, ефективно проводити психопрофілактичну роботу і поширювати психологічні знання серед батьків, учителів, інший верств населення, грамотно презентувати власні досягнення широкому загалу.

Важливо також удосконалювати їхню риторичну компетентність. Як зазначає Т. Конівіцька, «вивчення теорії риторики і практичне застосування набутих знань дасть змогу вирішити низку професійно орієнтованих завдань для психологів: подолання комунікативних бар'єрів і, як наслідок, формування контактної особистості та створення психологічно комфортної комунікативної взаємодії; розвиток умінь ведення бесіди як основного виду діалогічної комунікації; оволодіння

вербальними і невербальними засобами комунікації; засвоєння не лише способів комунікацій, а й інструментів впливу на свідомість і підсвідомість особистості; розвиток мистецтва презентації та самопрезентації, тренінгової діяльності та публічного виступу тощо» [4, с. 121].

Реалізувати і закріпити здобуті теоретичні знання на практиці студенти можуть під час проведення різноманітних психологічних тренінгів (тренінг комунікативності, тренінг сенситивності, мотиваційний тренінг), де використовують різноманітні активні методи комунікації, наприклад, мозкові штурми, ділові ігри, проектування, дискусії, драматизації, розв'язання професійно-психологічних задач тощо. Це розвиває комунікативні навички, критичне мислення, сенситивність, емпатійність студентів, їхню здатність до саморефлексії, самоаналізу та саморозвитку.

Окрім тренінгів, будь-яка дисципліна освітньої програми може формувати у студентів комунікативні навички. Для цього слід мотивувати їх висловлювати власні думки та ставлення, залучати до обговорення проблемних питань, дискусій, написання есе, вчити якісно презентувати власні досягнення з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, залучати до наукової діяльності (написання тез, статей, наукових робіт, участь у студентських науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах), майстер-класів, художньої самодіяльності та різноманітних культурних заходів. Це розвиватиме їхній світогляд, додаватиме впевненості в собі, відкриватиме широке коло можливостей для самореалізації.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, формуванню комунікативних навичок у майбутніх психологів у закладі вищої освіти сприяють теоретичні знання про спілкування, мовна підготовка та вдосконалення риторичної компетентності, а також проведення різноманітних психологічних тренінгів, зокрема тренінгу комунікативності, активізація студентів до комунікативної діяльності під час вивчення будь-яких дисциплін освітньої програми та позанавчальної, дозвіллєвої діяльності.

Наші подальші дослідження будуть спрямовані на дослідження ефективності тренінгу комунікативності як засобу формування комунікативних навичок майбутніх психологів у закладі вищої освіти.

Список літератури:

1. Берестенко О. Г. Культура професійного спілкування : навч.-метод. посіб. для студ. ден. та заоч. форм навчання всіх спец. гуманіт. профілю / Держ. закл. «Луган. нац. унт імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 299 с.
2. Василенко О., Корчак І. Формування у студентів-психологів «soft skills» як чинник їх успішної майбутньої професійної діяльності. Psyhology Travelogs. 2021. № 2. С. 17–24.
3. Дзюба Т. М. Комплекс методик для діагностики психологічної готовності керівника школи до взаємодії в умовах конфлікту; за наук. ред. Л. М. Карамушки. Полтава: ПОІППО, 2005. 64 с.
4. Конівіцька Т. Я. Риторична складова професійної компетентності майбутніх психологів. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. Вип. 49. Київ – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2017. С. 119–122.
5. Шевенко А. М. Методичне забезпечення відбору учнівської молоді до вищих навчальних закладів педагогічного профілю: метод. реком. К., 2016. 157 с.

References:

1. Berestenko O. H. (2013) Culture of professional communication: teaching method. manual for students of day and extracurricular forms of education for all special humanitarian profile Luhansk: Publishing House "Taras Shevchenko LNU".
2. Vasylenko O. & Korchak I. (2021) Formation of "soft skills" in psychology students as a factor in their successful future professional activity. Psychology Travelogs, 2, 17–24.
3. Dziuba T. M. (2005) A set of methods for diagnosing the school leader's psychological readiness to interact in conflict conditions / Ed. by L. M. Karamushka. Poltava: POIPPO.
4. Konivitska T. Ya. (2017) Rhetorical component of future psychologists' professional competence. Modern information technologies and innovative training methods in the specialists' training: methodology, theory, experience, problems: Collection of scientific works, 49, 119–122.
5. Shevenko A. M. (2016) Methodological support for the student youth's selection to higher educational institutions of the pedagogical profile: method. Recommendation. Kyiv.

© С. М. Вдович, 2023.

Науково-методична стаття.
Надійшла до редакції 21.03.2023.
Прийнято до публікації 16.05.2023.